

LEKSIKOGRAFSKA BIBLIOGRAFIJA

Danko Šipka: *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim*. — Springfield (Virginia, SAD) : Dunwoody Press, 2000. — 201 str.

Već je davno uočeno da je izrada rječnika toliko težak posao da bi trebala biti kazna najgorim kriminalcima jer su sva mučenja u nj uključena, kako je to slikovito izrekao francuski filolog Joseph Juste Scaliger (XVI/XVII. st.). Izrada bibliografija gotovo je jednako težak posao, a zajedničko je i jednomu i drugomu poslu što su njihovi rezultati, pa i oni najbolji, prošarani pogreškama, neujednačenošću i nedosljednošću i što su, kakvi god bili, uvijek dobro došli zbog svoje korisnosti. Od knjiga koje je objavio Danko Šipka, sarajevski jezikoslovac koji posljednjih desetak godina živi u Evropi i SAD-u, za nas su zanimljive osobito tri: *Leksička homonimija* (Sarajevo 1990), *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina* (Novi Sad 1998) i *Serbocroatian-English Colloquial Dictionary* (Kensington, Md., SAD, 2000), a sada i četvrta, leksikografska bibliografija, koja obuhvaća i hrvatske izvore od prvih rukopisnih rječnika do današnjih elektroničkih.

Dosad je najpotpunija leksikografska bibliografija za bivšu državu izišla 1962. godine u *Enciklopediji Jugoslavije s.v. leksikografija* (autori Valentin Putanec i Kruno Krstić). Za drugo izdanje enciklopedije, koja je prestala izlaziti došavši do slova K, Valentin Putanec izradio je bibliografiju do 1992. i umnožio kao rukopis u 20 primjeraka pod naslovom *Priručnik za proučavanje povijesti leksikografije*. Uz prikaze povijesti leksikografije u svih naroda i većih nacionalnih manjina u Jugoslaviji rad obuhvaća bibliografske preglede te literaturu o pojedinim leksikografijama. Bibliografiju hrvatskih rječnika objavio je 1985. godine u Parizu Branko Franolić. U Hrvatskoj je 1989. pokrenut projekt izrade opsežne leksikografske bibliografije (rječnici i literatura o njima); voditelj je bio V. Putanec. Obavljeni su svi pripremni radovi, usvojen model bibliografskoga opisa, ali se dalje nije išlo i zbog nedostatka novca i zbog rata. Ostao je jedino mikrofilm prvoga dosad poznatoga rječnika s hrvatskim riječima *Liber de simplicibus* Niccolò Roccabonelle iz 1449. godine. Film je iz Italije nabavio Igor Gostl, član radne skupine, a predao ga je na čuvanje Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.

Za autore bibliografija izbor kriterija po kojemu će se neko djelo uvrstiti kao leksikografsko nije lak. Šipka je smatrao da je bolje dati više nego manje te se njegove bibliografske jedinice kreću u širokom rasponu od enciklopedija do popisa riječi u različitim knjigama i časopisima. U izboru nije bilo ograničenja ni teritorijalnoga ni autorskoga. Odlučujući se da u bibliografiju uključi i ruko-

pisne rječnike te manje rječničke dodatke, autoru je jasno da mu je bibliografija unaprijed osuđena na nepotpunost jer je gotovo nemoguće zabilježiti sve leksičke popise u raznim radovima, ponajprije u dijalektnima (upravo je u toj skupini dosta praznina). S druge strane, među uvrštenim jedinicama neke su sporne, ali svakako treba izbaciti ona djela koja su ušla vjerojatno po svom naslovu, kao što je *Hrvatsko pomorsko nazivlje* Diane Stolac, knjiga koja ne sadrži rječnički prilog, ili knjiga Aleksandra Stipčevića koja je navedena pod naslovom *Hrvatski biografski leksikon*, a kojoj je pravi naslov *Priča o Hrvatskom biografskom leksikonu*.

Bibliografija je podijeljena primarno na tri dijela, na jednojezične, dvojezične i višejezične rječnike. Dalje se svaka skupina dijeli na opće i posebne rječnike, s tim da su dvojezični i višejezični prije toga razvrstani prema abecednom redu jezika. Bibliografiju prati indeks autorâ, područjâ i jezika pa se svatko može lako snaći. Dragocjen je popis izvora, od dosadašnjih bibliografskih popisa do popisa katalogâ desetak knjižnica po svijetu (ukupno 69 jedinica), a novost je dodatak s popisom elektroničkih rječnika s njihovim adresama na mreži. Suvremene bibliografije ne mogu zaobići postojanje takvih rječnika unatoč činjenici da je njihov popis izloženiji promjenama mnogo više i brže nego popis knjiga.

Bibliografija se temelji na postojećim izvorima i sadrži pogreške, nekonzistentnost, nedostatke preuzete iz njih, npr. uz neke jedinice nema godine izdanja, broja stranica, naklade itd., bez čega je informacija još uvijek upotrebљiva, dok se to ne može tvrditi i za bibliografske jedinice rukopisnih rječnika koje sadrže samo ime autora i naslov jer je iz takva opisa nemoguće znati postoji li takav rukopisni rječnik u nekoj knjižnici ili je to "fantomski" rječnik spominjan samo u literaturi. Gdje se god moglo, dosadašnje su praznine popunjavane, ali ih je ostalo dosta. Iako je autor toga svjestan, on se odlučio dati informaciju, potpunu ili nepotpunu, znajući da će ona dobro doći onomu koji traga za njom. Maksimalni bibliografski opis obuhvaća ime autora (i suautorâ), naslov (časopis i broj), podatak o mjestu, izdavaču, godini, volumenu, broju stranica, urednicima, broju natuknica. Nema svaka bibliografska jedinica sve te sastavnice, ali je cilj postavljen, pa mu se u idućim, ažuriranim izdanjima može težiti, naravno, u granicama mogućnosti.

U uvodnom poglavlju osim objašnjenja strukture bibliografije, kriterija za sastavljanje bibliografije i objašnjenja izvora za mnoge će biti zanimljivo autorovo stajalište o povijesnim leksikografskim tokovima i nazivu jezika. Osnovna je stajališta autor već iznio u svojoj knjizi *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina* u poglavlju *Rječnici srpskohrvatskog jezika*. Prikazane su tri faze: dovukovska s odijeljenom hrvatskom i srpskom leksikografskom tradicijom, zatim poslijevukovska kao srpsko-hrvatski tok i treća, poslijeyugoslavenska, s hrvatskom, srpskom i muslimanskom tradicijom (u *Bibliografiji*: »Bosnian Muslim tradition«). Kao razdjelnice uzete su sredina XIX. stoljeća i 1990. godina.

Druga je razdjelnica jasna; bila je to godina početka raspada jugoslavenske federacije i osamostaljivanja njezinih republika. Prva je razdjelnica neodrživa, iako se ona vrlo često sreće u slavističkoj literaturi u kontekstu širem nego što je povijest hrvatske i srpske leksikografije. Zabluda da je Vuk Stefanović Karadžić prijelomnica u hrvatskoj književnojezičnoj povijesti ukorijenjena je čak i u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi (neočekivan je naslov poglavlja *Hrvatsko rječničarstvo i slovníčarstvo prije i nakon Vuka Stefanovića* u knjizi *Hrvatski i srpski : zablude i krivotvorine* Mire Kačića, Zagreb 1995), što pothranjuje dosadašnje slavističko gledište o XIX. stoljeću. Danko Šipka već u svojoj *Leksikologiji* doduše kaže da je podjela leksikografije na dovukovsku i poslijevukovsku fazu uvjetna i da su u toj prvoj fazi dva odvojena toka, od kojih je onaj hrvatski u svakom pogledu superiorniji. Mora se priznati da bi svaka granica bila uvjetna i u tom slučaju i bilo u kojem drugom kad bude trebalo odrediti što pripada zajedničkoj, a što odvojenoj povijesti. Primjerice, Akademijin *Rječnik*, koji je počeo izlaziti 1880, svakako pripada objema leksikografijama zbog svojih izvora, a *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik* (1908–1922) Vladimira Mažuranića, iako djelo XX. stoljeća, pripada hrvatskoj leksikografiji i po svojim izvorima i po svom pravopisu. Ta se isprepletenost najbolje vidi po nazivu jezika u dvojezičnim rječnicima. Događalo se da su izdanja istoga rječnika u četrdesetak godina pet puta mijenjala naziv jezika: hrvatski, hrvatsko-srpski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski i ponovno hrvatski. S druge strane, bošnjačka (muslimanska) leksikografska tradicija ne počinje 1990. godine jer su joj korijeni u prvoj polovici XVII. stoljeća, u rukopisu Muhameda Hevajija Uskufija, ali je to osamljena pojava, pa se može govoriti o zasebnom toku tek posljednjih desetak godina, kako je to učinio Danko Šipka. A što se tiče zajedničke, srpsko-hrvatske faze, on ju s pravom prikazuje kao isprepletenu razdoblje u kojemu su neki rječnici i po svojim autorima, i po jeziku, i po korisnicima zajednička tvorevina, dok su neki i u toj zajedničkoj fazi izrazita hrvatska ili srpska djela, a neki su s većim ili manjim utjecajem onoga drugoga toka. To je objektivno i korektno prikazano i tu ne bismo imali što prigovoriti da nisu uz pojedine bibliografske jedinice, osobito starijega razdoblja (ima i novijih), u zagradama iskrsnula "objašnjenja". Primjerice, uz Mikaljin rječnik stoji u zagradi »Serbo-Croatian, Italian, Latin«. U prvi mah čitatelj može pomisliti da je riječ samo o štokavskim rječnicima, kao što su Della Bellin i Stullijev, ali se dvojni naziv jezika spominje i uz Vrančića, Patačića, Jambrešića..., a nema ga uz Habelića i Belostenca, dok uz Dalmatinovu *Bibliju* uredno stoji da diferencijalni rječnik sadrži 761 slovensku natuknicu i 998 hrvatskih natuknica. Dvojni naziv nije objašnjenje ilirskoga naziva jezika u hrvatskim rječnicima jer je dodan i uz rječnike u kojima je naziv jezika hrvatski, ali i srpski. Nema nikakva valjana razloga da se dva jezika prikazuju kao jedan čak i u izdanjima u kojima su u naslovu razdvojena, npr. *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs* (Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Aus-

gabe), Beč 1853. Budući da Šipka u predgovoru svoje *Bibliografije* u glavnim crtama prikazuje hrvatski leksikografski tok i da govori o hrvatskim rječnicima i hrvatskom jeziku, zaključno sa Stullijevim rječnicima, vjerojatno je netko od suradnika, koje autor spominje u zahvali, stavljao te napomene uz pojedine bibliografske jedinice. Da su dvije ruke radile, vidi se po još jednom podatku. U predgovoru Šipka spominje da Akademijin *Rječnik* ima oko 250 000 natuknica, a uz bibliografski opis stoji da ih ima oko 300 000. Nadamo se da će napomene o jezicima u idućim izdanjima biti izbačene kako bi bibliografija ostala izvorom čistih leksikografskih informacija bez nepotrebnih konotacija.

U idućim bi izdanjima trebalo ispraviti barem veće pogreške i nedosljednosti, ne očekujući da djelo takve vrste može izići bez pogreške, pogotovo ako su rječnici nedostupni za provjeru. Upozoravamo na neke koje bi trebalo ispraviti. Drugi urednik Akademijina *Rječnika* zvao se Matija Valjavec, a ne Valjevac; Bulcsú László u indeksu treba ići po prezimenu pod László, Vojmir Vinja pod Vinja, a ne pod Vojmir; autor *Pravoslovnika* je Katančić, a ne Katanić; *Pomorskoga rječnika* Božo Babić, a ne Bogdan Babić; slovački leksikograf je Emil Horák, a ne Hovák. Sve su jedinice pisane latinicom, s dijakritičkim znakovima, ali ima nedosljednosti. Za starije rječnike treba se odlučiti hoće li se zadržati izvorna grafija, kao što je ostavljeno u Voltića (*Ricsoslovník*) ili će se pisati današnjom, kao što je učinjeno u Jakobovića (*Ričnik*), čiji se rukopisni rječnik nalazi u franjevačkom samostanu na Visovcu, u Hrvatskoj (a ne u Bosni, kako stoji u knjizi). Uz neka su djela dani iscrpni podaci o svim izdanjima, a uz druga nisu. Dobro bi bilo popuniti tamo gdje se znaju, npr. pretisak Parčića, Jambrešića, sva tri izdanja Reljkovićeve gramatike s rječnikom itd.

Iako je napravljen velik posao na tipologiji rječnikâ, neki su rječnici zalutali u krivu skupinu. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* nikako ne može ići pod dijalektne rječnike jer nije isti tip rječnika kao Jurišićev *Rječnik govora otoka Vrgade*.

Bibliografiju će osim ispravaka materijalnih pogrešaka trebati dopuniti neuvrštenim jedinicama, kao što su *Deutsch-kroatisches Wörterbuch* Bogoslava Šuleka, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* Staroslavenskoga instituta, *Rječnik govora Gole* Mije Lončarića i Ivana Večenaja, *Jadranska fauna* Vojmira Vinje itd. Načelno u bibliografiju treba unositi samo one rječnike koji su objavljeni jer iskustvo pokazuje da neki najavljeni rječnici nikada ne ugledaju svjetlo dana. Bez obzira na postojeće propuste i pogreške Šipkina je knjiga dragocjen izvor bibliografskih podataka o leksikografskim izdanjima i rukopisima. Ona će mnogima biti korisno pomagalo u njihovim istraživanjima, a dobro bi bilo da potakne hrvatske jezikoslovne ustanove i izdavače jezikoslovnih časopisa na sustavno prikupljanje tematskih jezikoslovnih bibliografija i da rad na onomastičkoj bibliografiji ne bude izuzetak.